

VÉGH OLIVÉR

A NAGYENYEDI FAZEKASOK CÉHLEVELE 1648-BÓL

Nagyenyeden régi hagyományai voltak a már elfelejtett fazekas-mesterségnek. A város múzeumában olyan fazekastermékeket őriznek, amelyeknek keletkezési ideje a XV–XVI. századra tehető, s amelyeket minden bizonnyal helybeli mesterek készítettek.¹ Az enyedi fazekasok rendtartását és kiváltságait már az 1600-as évek elején céhlevél írta elő; ezt 1648-ban I. Rákóczi György, 1684-ben pedig Apafi Mihály fejedelem erősítette meg.² A fazekasok olyan népes közösséget alkottak, hogy az enyedi vár egyik bástyáját róluk nevezték el, védelmét rájuk bízta; erről tanúskodik a bástya azóta megsemmisült felirata is.³ Céhes kiváltságait más helységek fazekasainak is átadhatták; bizonyos erre, hogy például járai mestereknek még a XIX. század végén is megbízóleveleket küldtek.⁴ Az utolsó enyedi fazekas századunk derekán még dolgozott, azonban időközben felhagyott mesterségével és Marosvásárhelyre költözött.

A céhlevél megerősítésének fent idézett két évszámán kívül az enyedi fazekasságra vonatkozó egyéb történeti adatot az eddigi szakirodalomban nem találunk; mi több, a magyar fazekascéheket számba vevő legújabb és eddig legteljesebb összefoglalás – bizonyára azért, mert a céhlevélről nem tud – Enyedet meg sem említi a fazekasközpontok között.⁵ Legutóbb Vita Zsigmond sorozatnyi levéltári adatot közölt a XVIII. századi nagyenyedi csempés tüzelőkről, a leltári jellegű források azonban semmit sem árulnak el a csempék mestereiről. „Jogosan feltételezzük azonban – vonja le a tanulságot a szerző –, hogy a nehezen szállítható csempéket az enyediek s így a Kollégium is a helybeli fazekasoktól szerezhette be, és azok felrakását is e mesterekkel végeztette.”⁶

Ily csekély kutatási előzmények után, mivel a nagyenyedi fazekasság történetének felmérésére eddig még nem került sor, fontosnak tartjuk közzétenni a céhlevél teljes szövegét. E kiváltságlevél ugyanis nemcsak nyelvészeti szempontból, vagy mint történeti érdekesség figyelemre méltó, hanem számos részletkérdésre is fényt vető, alapos dokumentum: hűen tükrözi az akkor már egyre bonyolultabb szakmai ügyek törvényes rendezésének szükségességét. Míg például Székelyudvarhely fazekasainak 1572-ben kelt céhlevele, amelyet 1613-ban, majd 1643-ban erősítettek meg újra, még csupán hat pontban foglalta össze tömören a szabályokat,⁷ Enyeden, a XVII. század derekán, a megsokasodott vitás kérdések tisztázása végett már kereken negyedszáz cikkelyt kellett a céhlevélbe foglalni. Így, részletes és aprólékos előírásaival, a céhlevél betekintést nyújt a céh belső életébe; némelyik cikkelye valósággal különlegesség, s ugyanakkor eddig eldöntetlen kérdéseket is tisztáz.

A céhlevél 79,5x69,5 cm méretű pergamenre íródott (8. fénykép).⁸ A hajtogatás egyes helyein és utolsó sorai alatt megrongálódott vagy hiányos. Alsó éle mentén, középtűt, egy háromszögű szakadás van (alapja kb. 20 cm, magassága szintén); ennek hegye megszakítja

az alulsó hét sort. A szakadás bizonyára akkor keletkezett, amikor a függőpecsétet leszakították az okmányról. Első két sorát, a cikkelyek római számozását, valamint az aláírók nevét arany betűkkel írták. Terjedelme hatvan kézzel írott sor: ezt közöljük szöveghű másolatban. A hatvan sorban semmi bekezdés nincs. Mi, az áttekintés megkönnyítése végett, minden cikkelyt új bekezdéssel emeltünk ki. A sorvégeket / jellel, az olvashatatlan vagy hiányzó részeket három ponttal, a bizonytalan olvasatúakat pedig a dült betűs szövegben álló betűkkel jelöljük. Az írásjelek magyarázatát és a szójegyzéket a tanulmány végén adjuk.

A rövid bevezető es záró rész a szokványos latin nyelvű szöveg,⁹ a rendtartásra vonatkozó cikkelyeket viszont magyarul írták:

NOS GEORGIVS RAKOCI / DEI GRATIA PRINCEPS TRANS-SYLVANIAE PARTI[UM] REGN[I] HUNGARIAE DOMINUS, & SICULORUM COMES / Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis, Quod fideles nostri Pruden[tes], et Circumspecti Stephanus Desi, Senior, Johannes Bekessi Junior, Magistri, Item Joannes Kalaczai, et Michäel Nagy Senior, Confratres Societatis, siue Confranter-/nitatis Figulorum, suis, ac caeterorum vniuersor[um] eiusdem Cehae siue Societatis Figulor[um], in Oppido nostro Enyed residen[tium], et commoran[tium], nominibus, et in personis, nostram, humili submissione, venientes in praesentiam, exhibuerunt nobis, et praesentauerunt, / l[ite]ras quasdam, Pruden[tium], ac Circumspector[um] Michäelis Geörgyffi Judicis primar[i], Joannis Bolthos quondam, et Nicolai Czizmadia, caeteror[um]que Jurator[um] Ciuium, ac Senator[um] didi Oppidi nostri Enyed, in simplici pappyro, in formam libelli, patenter confectas, Sigilloq[ue] eiusde[m] / Oppidi maiori, et authentico, in viridem caeram, impresso, manusq[ue] Notar[i] Jurati subscriptione firmatas, et roboratas Annuentionales, siue Ceehales, continentes in sese nonullos Articulos: Quibus mediantibus iidem Judex, ac Jurati Ciues, certas quasdam immunitates, iu-/ra, et libertates, necnon tractandae artis, morumq[ue], inter ipsos, obseruandor[um], normam, praefatae, Figulorum Cehae, siue Confraternitati indulsisse, et praescripsisse dignoscebantur, tenoris infrascripti: Supplican[tes] Nobis humili cum instantia, vt nos easdem literas, omniaque / et singula in eisdem contenta, ratas, gratas, et accepta habentes, literis nostris inseri, et inscribi facien[do] pro eorundem Figuloru[m] Confraternitate, praescripti Oppidi Enyed ac Successoribus ipsor[um], perpetuo valituras clementer confirmare dignaremur. Quorum quidem lite-/rarum tenor verbalis sequitur in hunc modum. Nos Michäel Geörgyffi Judex Primarius, Joannes Bolthos, et Nicolaus Czizmazia caeteriq[ue] Jurati Ciues, ac Senatores Oppidi Enyed, Memoriae commendamus, Quod cum nos certor[um] negotio[um] ac Causar[um] discutiendarum / causa Sede nostra Judiciaria consedissemus, comparuerunt coram nobis, Prouidi Andreas Fazakas, Joannes Kalaczai, Magistri Cehae, Johannes Fazakas, al[ia]s Székely, Joannes Bekessi, et Stephanus Desi, alias Fazakas, caeteriq[ue] eiusdem artis Magistri, Concives nostri Figuli, / ac flagitabant a nobis, vt pro artificii ipsor[um] maiori firmitudine, ac munimine, in medio nostri, secundum consuetudinem, aliarum societatum, potesta-

tem ipsis facere dignaremur, Ceeham, seu Communitatem, quâ hactenus magno cum ipsorum detrimento caruissent / Consuetudini, nostro, ac totius Oppidi consensu acceden[tes]. Quo legibus ac Regulis certis, ipsi, pro nune, caeteriq[ue] advenae, eiusdem artificii constituti, homestius ac moderatius artem suam in vsum publicum exercere in Oppido nostro possint. Leges autem et articuli tales / sunt Vngarico idiomate.

I. Az mély Fazekgyarto mester ember idegény helyről ieõuend kőozwnkben, es io nemzetsegh leuele, s. bizonysga leuen, hogy Céhes, es nem kantar helyén tanult, es iambor eletw, ném Jobbagy legyen, illyén conditiokkal vesszwk be Tarsasagunkban, / Vgyan it az my Cehunkban, es tarsasagunkban tanult Fazékgyartó mester Legenyek-kél edgywt, hogy elsóben tizenéótódnapok alatt tartozzék mester Remeket, vgy mint három fazakat, és egy mák eórleótt czinalni, mely három fazéknak edgyiké, magosságara egy singh, s egy fertály / az másiknak magossaga egy singh, az harmadiknak magossaga fertály heien, egy singh. Az mákeórlónekis oly nagynak kél lenni, az kiben huszonégy font hus leuéstéol méghabarlodgyek. Ha pénigh az Mester Remeket tizeneótódnapra elegsegeskeppen megh nem keszítene / az my Cehunkban be allando iambor, es nem Jobbagy személy, tartozzek adni az Chenak bwnteswl f. 3. Ezekét be advan, keszwljon mester aztalhoz. Az méster oztálhoz pénigh keuantatik az my Cehwnk rénd tartasa szerent: Tyuk nro 8.24 font hus pedzenyevel / edgywut, éleuen hal eőregh dr. 50. Egy vereó malacz swtni valo, egy Lud gywméolczós leuel, feier kenyer elegendó, két lepen, két kalacz, es gywméolcz tal eték. Ezeknek megh adasikor tartozzek lé tenni az Ceh aztalara f 6 dr 44 az my Cehunkban be allando mester Legeny. / Ha pénigh erteke nem léuen az hat forint, és négyuen négy penznek le tetelere egyszersmind, az feléré tartozzék ezwt marhat zalagnak letenni, méllyet eztendő s három nap alatt akár mély napon kivalthat. Ez pénigh az megh irt be allandó mester Legeny, legh iffiabb, es fen szolgalo iffiu mester / lezen, mind addiglan, miglen mas utan'a be al, az Cehnek reghi io rend tartasa szerent.

II. Valamely rendbeli embérnek gyermeke kéozwnkbé akar állani, es az Fazekgyarto mwuet megh akaria tanulni, kevantatik elsőbe két hétet (mellyet proba hétnek hinak) lakni, annakuta'na szwksegh, hogy Jobbagy n'e leven iambor nemzet, es / tizta személy legyen, mikor pénigh az Cehban be al, tartozzek az Cehnak be allasakor f. 3 dr. 44. adni ezek melle három tal etkét, vgy mint három tyukot, 10 font hust péczenyével edgywt, egy véró malaczot, eleven halat dr. 25. kenyeret elegendót, egy kalaczot, egy lepent, gywméolcz tal etket. Az vrat penigh szolgallya / iamborul három egez eztendeigh. ha penigh az három eztendók alatt az be allot Inas, Vrat, ok, es modnelkül el hadna, harmadnapok alatt haza nem ménven, megh bwntetik f. 1. Masodszor-is ha el hadgya Vrat. hir, mod es oknelkwl bwntettesek f. 1. harmadzoris penigh ha ugya' megh probalandgya, tartozzek az Cehba / bwntetéswl adni f. 1. Es igy az elebeni gazdaiához vizza adgya az Ceh, ha penigh az Inas'k Vra adna okot ra, az Ceh megh bwntesse f. 1. ha penigh az inas vakmerő-keppe, az aprod avagy inasi haro' égesz eztendőköt nem akarna ki téólteni, annak utanna penigh eórégedven, akarna az Fazekgyarto mester emberek kéoziben az my Cehunk-/ban, miueles'k auagy mwuenek

kóutesere be allani, tartozzek az eó quasi aprod eztendeiet kiteólteni iamborul, avagy penigh ha azt nem akaria czelekedni, tartozzek adni f. 16 es igr az Ceh igassagat plenarie meghaladva, tanult mesterseget kéovetheti. az ki penigh az inasnak Vra leszen, mas'k nap szamra nem iartathattya mert ha elkwdene bwn-/tetese f. 1. Az Inas'k penigh ruházattal tartoznak, vgy mint egy czondraval, ket ingel, ket labra valaval, egy swvegel tartoz'k, es saruvalis az menyit elnywhet, masfel egez eztendeigh. Az harom eztendók el telven, az Cehlevelet tartozik neki adni iambor, Vranal való szolgalttyarol, hogy az uta' légeny bene' szolgáltass' és mivelhesse' / valahol akar Cehes helyyeken. Az Inassagbol miues legenysegre való felszabadittas'k lévélenek meghadasakor tartozzek fizetni f. 1. egyebet semmit sem, ha penigh maga gondolattyabol az Céhre való haragiaba közel való helyyre ménne kantarkodni, es az Céhnek nagy artalmara mivet hordana be, ieóvendőbe penig be akarna allani, mester-/segenék kóutesere az ellenwnk mwvelt kantarkodasert fizessen f. 6.

III. Az myréghi io, igaz rendtartasonk ez volt, hogy kózónseges napon, masunnan fazakat ide nem volt szabad hozni, mostis azt kévannyuk, ha penigh hoztanak, s. mégh tudhattuk, hogy arultak, el vóttwk, fel oztotunk vele, annak az mwnék két resze a Varos Biraiae / volt az harmad resze az Fazakasoke, ezutanis ha hoznak, es nemes, vagy varosi haznal lé raknak is, megtuduan, az nemes haztul szolgál biroual, varosi haztul penigh biro hatalmaual, ez my Ceh leuelwnkk vigora szerent, el hozhassuk, fel oztuan, két resze, az fiscuse, harmadresze' penigh az biroe s Fazekgyartomesterembereke legye'. ennek felette ha valamély ide-/gen kivwl való mester ember szabad sokadalom napiara mwvet hoz, az Lato mester, az my Cehwnkk io rendtartasa szerent, megh latogatva' egetlen talalvan benne, azt teórúenyre Ceh mester hazahoz vihesse es mégh bwtetések f. 1. Sokadalom masodnapian penigh 12 oraigh szabadon arulhatnak az éxtraneusok, 12 ora utan penigh az és föl-/di miuekk veztese alat arulni migh nem engedtetik.

IV. Az mw mwúnkk rendi szerent ve.. azos, gyontaros, máz ala való feieritet feier, tarka cravalt, és fekete mwvet szabad czinalni. Tovabba mint ennek előtte, vgy ezutanis az mazas, vagy egyeb fele kalyha behozasa, mellyet my is megh czinalunk, az Vykerezyenek czenalta kalyhaian ki-/wl, be ne mereszellyek hozni, miuék veztese alat. Az magunk Cehbeli attyankfiáis illendőkeppen adgyak kalyhaikot.

V. Az mi penigh az mw mwvinket illeti, ha valaki kózollwnk az Piaczra, senges, es egetlen mwket viszen, mw kóztwnk Latomester leven, ha valaki előt olyan mivet talal, az arra rendeltetet Latomester, az Cehmester / hazahoz viszi tóruenyre, ha senges'k es egethlen'ek talallyak, az Ceh rendelése szerent, marad bwntetesen f. 1. Ezalat ha valaki a Latomestert, az Piaczon megh pirongatna oknélkül magunk Cehwnkbeli attyankfiai közwl bwntetesen vagion dr. 18.

VI. Mazas miuét a kiczinal, vgy mint olaynak es bornak, s egetet bor'k való korsot / ha vgy arullya felelue, hogy mazas belól, s vgy nem leszen, tehat megh bwntetik f. 1.

VII. Az ki mas ember, Szent Miklos penzevel fogadot, mwvere menyen tudvan, kéménczere czinalni, s. meghczinallya, az mit teólle fi-

zetnek, el veszik tőle, es az Cehe leszen, ha penig felveven az Szent Miklos penzet, fogadat mwvet vegben nem vinne tehat / Biro hirevel Ceh akarattyabol, az mwvelhető ember meghczinaltathattya, magunk Cehwnkbeli atyankfiaval es az Szent Miklos penzet, az ki fel vette volt, tartozzek refundalni az miueltető embernek.

VIII. A Piaczon pénigh egymás elől, az Fazakasok az veveot senki el ne hiia, mert meghbwntetik d. 18.

IX. ha / valaki köszwllwnk az Piaczon, vagy maga, vagy haza nepe féddenek, avagy edgik az masikra te mondadott, vagy gyalazatos szot mondanak bwntetése legyen f. 1.

X. Az mély Mester legeny kéóztwnk méggh akar maradni, mesterseget akar követni, addigh méggh ném engedgywk hogy Mesterseget valczon kwlóm-/ben, hané' elsőben keresse meg az vtyat, azaz elsőben szolgallyon az Mester Remekert Husvettólfogva Szent Galaprigh, annak utanna valczon mesterseget ha pédig nem szolgálna, déponallyon f. 4. ha pénigh eleb megh matkasodik, tegyen f. 2.

XI. Az mely Fazekgyarto Mester embernek holta téórtenik, annak felesége / ha az Cehet akaria tartani, esztendónként tartozzek az Ceh köziben adni d. 12 ha ki buczuzik, ezzel nem tartozik, de'ha gyermeke az megh holt Attyanak mesterséget kedueli, s. tanullya, téhat az szegodtetesnék felevel tartozik, az szogaltnak is fél ideievel, de az be allas penzel nem tartoszik hogyha penigh / nem azt az mesterseget kezdi elsőben tanulni, hanem mast, s. azt megh vnuan vissza terne az atya mestersege tanulasara, így, mint egy extraneusnak reputaltatik.

XII. Ceh rendi szerent kóztwnk négy Iffiu mesterwnk vagyon, az mikor halot esik kóztwnk tartoznak sirt asni, az sir asas közben / pénigh ha valami illétlen dologh talal esni, egymás kózót igaziczak. neha pé-nigh pénzert is szoktak temetni, annak az pénznék ket resze az negy Iffiu méstere, az harmad resze penigh az Cehe.

XIII. Ha penigh az mesteremberek közwl, Ceh téórvenye szerent kóztwnk birsakon marad, az Ceh téórvenyeuel / megh nem elegedue', tartozzek elsőben a birsagon küiul le tenni f. 3. az mely három forint, es birsagh penz, az megh nyért fele legyen, es így az my Cehwnkból ki viheti az téorvuent negy Cehre.

XIV. Ha mivés legeny ie'ouend kóztwnkben, ez mely mester emberhez tanal elsőben menni, akar penigh hozta legenyis, az legent / le ne wltesse Ceh hire nelkwl, hanem egy nap az Ceh mesternel miuel-uen, annak utanna adgya oda ismét, ahoua szallot, auagy penigh az ki hozta, ket hétig ot lakva', adgyak oda, az houa illik, hogy ha penigh az Ceh hirenelkwl le wltetné, megh bwntettesek f. 1.

XV. Ha valamély méster embernek fia volna, es az my méster-/segwnket megh akarna tanulni, az Attya hazanal szabadoson megh tanulhassa minden fizetes nelkwl, ha penigh az Attya nem akarna tannittani gyermeket, hanem mashoz akarna inkab adni, tehat tartozzek masfelesztendoeigh be szegódni, es egy ebedet adni, gazdaiaval edgywt az Cehnak, éztendeiet iamborul ki tóltuen, / fel szabadittani minde' fizetes nelkwl. Legeny penig, es Inas Vra hirenelkwl vra hazan küiul né méreszellyen szalni, egy forint bwntetes alatt.

XVI. Valamely mester ember az Ceh mester szavara az Ceh szogaiának szalasot ne adna vakmeróképpén, es az Ceh mester hazatul haragiaban Ceh tóruenye ellen el-/menuen, megh bwntessek f. 1.

XVII. Ha valamely mester ember az Ceh titkait ki viszi az Cehből, auagy valami oly dologgal kérkednek, az ki hozza nem illenék, auagy Ceh gyalazattara tartoznek, az Ceh még bwnteti f. 1.

XVIII. hogyha az mésterek közül valaki az Cehtúl megh hasonlonek, és az Ceh igas-/saga ellen zugolodnék, haborgana, az Cehnek igaz tóruenye szerent, valamit az olyan mester ember erdemel megh bwntedgyek.

XIX. Hogyha ide az my varasunkba valamely affele Szatocz, mely masoktól veszen fazakat nyeresegre fazakakat hozna, sém'i vton, modon fel né mereszellye bontani, akarmely időbe'is nylua'valo / karunkra, hané' az Varosrol csak ki vigye, mert ha kwlómbé czelékednék, tehat minden abbeli iauai veszteseuel bwntettesek, melynek két része az fiscuse az harmada penigh az Biroe, es Cehe legen.

XX. Ha valamely idegen Fazakas méster ióné Varasunkba', auagy bator Vratlan legény / volna varasunkb... auagy Inas, mely Inas ki tóltuen az eó inas eztendeiet, es azon Vranal ném akarna touab lakni, tartozek az Legenyek Attyahoz menni es az altal Vrat kerni, ha penigh ez ellen valamellyik impingalna, tehat ennek az eó bwntetese f. 1. anakutannais vgyan az Cehtől varion.

XXI. Hasonlokeppen / az Legenyek Attyais tartozek Vrat mutatni, de abbanis ilyen mod obserualtassek, hogy elsőbenis ha Tanaczbeli ember vagon az Cehban, azt kinallya megh az Legen'yel, ha annak ne'm kel az Ceh mestereket, ha azoknakis nem kel, az éoregh mestereket, ha vgyan azokkis nem kel, azon rendel, az mint az Cehban vadk az elsőkötfog-/ua mindaz utolso legh Iffiabbik méster emberigh megh kennallya, mert ha kwlómben, es valami oly állapotban, vagy valakinek való kedvezesben tapasztaltatik, akarva' kezvezni az mesterlegennek is, rendet ez zerint nem tartva, megh bwntetődik, az Legenyek Attya f. 1.

XXII. Az mely legeny valamely mester mwhelye/-ben akarna meg maradni, elsőben tartozek proba hetet, két hetet lakni annal, annak utan'a ha teczik az szallas, fertaly eztendeig tartozek ot lakni, es ha valami forma mindén igaz oknelkwl, es vakmerokeppen az Vrat el hadna, az olytant megh bwntetik f. 1. miglen penigh ki nem telik az á fertaly esztendőis, / addigh Vra ne adattassék, el teluén penigh az fertaly esztendőis, de vgyan annak után'a, az Legenyek Attiatul keruen Vrat, az előbbi obserualtassek.

XXIII. Az mely mesterlegeny imar mwhellyebe lakva, es muéluen, az eó Vrat valami gondolattyabol vakmeróképpén elhagyná, kwlsó munkara vagy /szakmanyozasra, szólómwre, és aratasra adna magat, az Cehnekis' bozusagara, az ollyi' legeny meghbwntettesek f. 3.

XXIV. Ennek utana pedigh az mester emberek szalagiaiis akar menyeniis legyen, de az Ceh mester hazanal aluan az korcjomara ne vitettesek, anák kivaltasanak bwntetese alat, miuel igen illetlen / dologh.

XXV. Az Cehnek az mely szeki az Templomban vagon az ket vtolso iffiabbik mesterék tartozanak minden vasarnap reggel enekles elót megh tisztítani.

Nos itaque supplicatione[m] ipsorum, ac caeterorum honestorum honestorum virorum intercessionem ipsorum nomine factam, tanquam iustam ac legitimam agnoscentes, quia iusta / et honesta, petentibus non sunt deneganda, nos etiam ipsorum petitioni benigne annuentes, eisque liberam facimus potestatem Ceham, siue Societatem Figulorum aptis legibus et conditionibus. (Salvo iure alieno) in usu ipsorum privato, et publicum in Oppido nostro Enyed, sicut litterarum nostrarum praesentium vigore Sigillo Oppidi nostri / / Enyed maiori, et authentico roboratas, et in perpetuum valentes dedimus, et concessimus iure, ipsorum in cautelam Enyedini. Anno Domini Millesimo sexcentesimo [.....]gesimo, die vigesima quarta Mensis Iulii. Franciscus Litteratus, Notarius Oppidi Enyed. Nos itaque praemissa supplicatione, nobis modo quo supra por-/recta fauenter exaudita, et clementer admissa, praescriptas litteras Annuentionales, siue Cehales, non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte vici atas sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibus litteris nostris de verbo, ad verbum, Secundum resolutionem nostram sine diminutione, augmento, variationeque aliquali, insertas, et inscriptas, quoad omnes earum continentes, articulos, clausulas, et puncta, eatenus, quatenus ea[m]de[m] existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur, ratas gratas et acceptas habendo acceptauimus, approbavimus, ratificauimus ac / pro praefatis Magistris, caeterisque Confratribus ac tota Societate seu Ceha Figulorum, ipsorumque Successoribus, et posteris [universis confirmavimus prout, acceptamus, approbamus, ratificamus, et confirmamus, harum nostrarum] vigore, et testimonio litterarum. In cuius rei memoria[m] firmitatemque perpetuam, has easdem praesentes litteras nostras, pendentes, et authentici Sigilli nostri munimine roboratas... [Stephano Desi, senior[e], Johanni Bekessi Junior[e] magistris, item Johanni Kalaczai, et Michaeli Nagy Senior[e]. Confratribus ac toti Societati, Siue Cehae / Figulorum, et eorum Successoribus, ac posteris universis] clementer dandas esse volumus, et concedendas. Datum in Civitate nostra ... die ...] Septima Mensis Junii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Octavo.

Georgius Rakoci

Ioannes Horvath de Palocz Secretarius

A céhlevél hátsó lapján, a többszöri összehajtás után borítóként kívül maradt egyiken az alábbi nehezen olvasható hatsoros latin nyelvű kihirdetési és megerősítési záradék van 1649. február 19-i kelttel, Veres Ambrus ítélőmester saját kezű aláírásával:

Anno 1649 die 19 mensis Februarii, in generale congregatione dominorum regnicolarum trium nationum Transsylvaniae, Partium Hungariae eidem annexarum ex edicto illustrissimi domini principis Transsylvaniae ad diem vigesimum tertium proximum praesentis mensis Januarii in civitate Alba Iulia celebrata exhibitae, publicatae, acceptae, confirmatae et extradatae sunt praesentes litteras privilegiales, nemini contradictione.

*Ambrosius Veres protonotarius m. pr.*¹⁰

A céhlevél bevezető és záró részéből megtudjuk, hogy Enyeden ez időben id. Nagy Mihály, Fazakas András, Kalaczai János, Fazakas Székely János, Bekessi János, Dési Fazakas István fazekasok, valamint a társaság többi, név szerint nem említett tagjai dolgoztak, és céhük megerősítését kérték. A helybeli Fazekascéh vagy Társaság persze már jóval korábban működött, hisz magát a céhlevelet is 1648 előtt írták és terjesztették a város tanácsa elé,¹¹ de amint a szövegből kiderül, mindaddig – nagy kárukra – nélkülözték a többi társaságéhoz hasonló törvények és szabályok előírásait. Ezenkívül közismert, hogy a fazekasok, kevésbé rangos és jövedelmező foglalkozást űzván, viszonylag később alapították céheiket, mint más mesterségek képviselői¹² (pl. bőripar, ruházati ipar, ötvösség stb.). Kétségtelen, hogy a fazekasmesterséget Enyeden sokkal régebb, talán évszázadokkal előbb gyakorolták, mígnem szervezeti formáit e céhlevélben törvényesen is rögzítették.

Ezúttal nem feladatunk az enyedi fazekasok céhlevelének szövegét más erdélyi fazekascéhek kiváltságleveleivel összevetni és ebből következtetéseket levonni, nem mulaszthatjuk el azonban, hogy néhány érdekes vagy vitatott kérdést érintő cikkelyre rá ne irányítsuk a figyelmet.

Többször merült fel mostanáig például a kályhacsempék más helyre való szállításának és eladásának ügye. A céhlevélből – más megfontolásokkal egybevágóan¹³ – egyértelműen kiderül, hogy az alvinci habán kályhákon kívül, amelyeket Erdélyben sehol sem tudtak utánozni, másfajta csempéket csak az illető hely fazekasai készíthettek és adhattak el (IV. cikkely). Ilyenformán máris igazolódott Vita Zsigmondnak az a föltevése, hogy a Kollégium csempés tüzelőit valóban az enyedi mesterek készítették. Különbön is bármely fazekasterméket csak vásárok alkalmával lehetett más helyről hozni (III. cikkely). Ebben az időben a máz használata már Enyeden is általános (IV. cikkely), sőt a céhlevél a mázhasználat részleteire is kitér. Az inasokat már ekkor sem volt szabad szakmán kívüli más munkára felhasználni (II. cikkely). A kontár helyen tanult mestereket nem vették be a céhbe (I. cikkely), s ha valaki a céhet elhagyva, kontárkodás után akart újra beállni, büntetést kellett fizetnie (II. cikkely). Érdekes, hogy a céh törvényei a már működő viszonteladókat (*szatoczok*) ekkor még kitiltották a városból (XIX. cikkely).

Az említetteken kívül a régebbi céhlevelekből hiányzó számos egyéb adat között tallózhat a kutató. Ha pedig helyenként olyan, ma már kevésbé érthető részekre talál (pl. Szent Miklós pénze, VII. cikkely), amelyeknek értelmezését a sokszor kétes olvasat is zavarja, reméljük, hogy a további részletesebb elemzések meghozhatják azokat az eredményeket, amelyek igazolni fogják e közlés létjogosultságát.

ÍRÁSJEGYEK ÉS SZÓJEGYZÉK

Az eredeti céhlevél *y* és *w* betűi fölött a két pontot nyomdaműszaki okokból nem jelölhettük. Olvasatuk a mai *i*, ill. *ü* hangzónak felel meg.

Az iratszerkesztő rövidítési jele enyhén hajlott *s* betű formájú.

A dénár rövidített *dr.* jele általában cirkalmasan írt, sokszor az olvashatatlanságig cifrázott.

Felhívjuk a figyelmet néhány betű maitól eltérő, szokatlanabb olvasatára (ami különben nem következetes a szöveg minden helyén):

u = *v* (pl. *leuele*, *hatalmaual* stb.), de lehet fordítva is: *v* = *u* (pl. *Vra*, *vgyan* stb.), s a kettő egyazon szóban is előfordulhat (pl. *vmuan* = unván).

cz, *dz* = *cs* (pl. *czinálni*, illetve *pedzenyevel* stb.).

ó, *eő*, *eő*, *eo*, *eo*, *éó*, *éó* = *ö* vagy *ő*.

dgy = *dj* vagy *gy* (pl. *adgyak* vagy *edgyiké*).

z = *sz*, de *sz* = *z* is lehet (pl. *aztal*, illetve *tartoszik*).

A könnyebb olvashatóság és a fogalmak pontosabb értelmezhetősége miatt az alábbi szójegyzéket állítottuk össze:

céhmester: a céh választott előljárója, aki a céhet a városi tanácsban képviselte; ő vezette le a céhgyűléseket; nála volt a céh ládája, irattára, később pecsétje és zászlója

craval: zavaros, nyugtalan; itt talán márványos erezetű, folytatott, fröcskölt vagy pöttyözött máz alatti díszítést jelenthet

deponáljon: letegyen

dr.: dénár, eredetileg ezüsből, majd később rézből vert pénznem, a magyar forint századrésze

edgik a másakra te mondadott (egyik a másakra te mondadott): sértő szót, megszólást másra fog. (A kalotaszegi Vistán ma is *témondázik*, *témondázó* az, aki valakiről rosszat mond, de számonkéréskor másra fogja. – „Hát nem te mondad, hogy olyan?”)

ezwst marha (ezüstmarha): ezüstnemű, ezüst értéktárgy

extraneusok: városon kívüliek, idegenek, jövevények

f.: forint, pénzegység. Magyar forint = 50 krajcár, ill. 100 dénár; rénes (rajnai forint) = 60 krajcár, ill. 120 dénár

fertály: egy negyed

fiscus: kincstár, állampénztár

font: régi, néhol ma is használatos súlymérték, kb. 0,5 kg

gyontáros: gyantáros; itt festett mázas

gywméolcz tal etek: gyümölcs tál éték

gywméolczos leuel (gyümölcsös lével): gyümölcsös mártással

iauai veszteseuel: javai vesztesével

ie'ouend, *ieouend*: jövendő

impingál: ellentmond, ellenáll

ióne: jőne

kantár: kontár, céhen kívüli, nem hivatalosan dolgozó mester

kéözwnkbé: közünkbe

kiiül, *küiul*: kívül

látómester: a termelés ellenőrzésére és az áruk minőségének megállapítására kiválasztott mester, aki biztosítja a hagyományos munkamódszerek tiszteltetésben tartását, vásárokon kijelöli az árusítóhelyeket, ellenőrzi a kirakott áruk minőségét

legények atyja: atyamester, a legények és inasok irányítója és elosztója, vándor fazekaslegények szállásadója

mák eórleő, *mákeórló* (mákórló): széles fenekű fazékfélére gondol-

hatunk, amely nagyjából csonkakúp formájú, de mindenképpen a fazék-formától eltérő nagy (a szöveg szerint kb. 12 kg húsból készült leves számára alkalmas) főzőedény; nem tudni, honnan vehette nevét. Már a kolozsvári fazekascéh 1512-ben kelt céhlevelének 1523-ban kiegészített szabályai is az előírt mesterremek között említik. Ebből úgy tetszik, hogy nem is annyira mérete, mint inkább formája miatt kaphatta nevét, mivel itt Kolozsvárt „a nép által úgynevezett mákőrlő”-ként fel-tűnő edény méretét egyvedresként szabták meg

meghabarlodgyék (megabálódják): ízesített lében rövid ideig főjön

mesterasztal: céhbe-álláskor a mesterré váló legény által a céh tag-jainak adott kötelező vendégasztal, amelynek különböző fogásait a céh-levelék mindig előírják

mesterremek: céhbe-álláskor mestervizsgára készített mintadarab

miueluen, miuéluen: mívelvén

míueles'k auagy mwuenek kóetesere: mívelésének avagy művének követésére

mwuet: művet

nylua'valo: nyilvánvaló

obserualtassek (obszerváltassék): a szabály (a mondott dologban vagy személyre nézve is) betartassék

pedzenye, péczenye: pecsenye

penigh, pénig, penig: pedig

plenarie: teljesen

probalandgya (próbálandja): ha majd próbálja

quasi (kvázi): mintegy

refundálni: visszafizetni

reputáltatik: nyilvánítatik

senges (zsengés): kellőképpen ki nem égetett cserépedény

singh (sing): a rőfnél rövidebb hosszúságú, kb 60 cm

szalagiais: valószínűleg *szolgájai is* elírása

szatocz (szatócs): kereskedő

Szent Miklós-pénz: zálog

szólómwre (szőlőműre): itt szőlőművelésre

toltuen: töltvén

tóruenye: törvénye

ve... azos: talán *veres mázos*

vereó malacz, véró malacz (verőmalac): sütni való szópós malac

vigora: ereje, hatalma

vnuan: unván

vykereztyenek (újkeresztyének): az erdélyi iparosodás fejlesztése végett 1622-ben Bethlen Gábor fejedelem által Morvaországból Alvincre betelepített, kiváltságos anabaptista – újrakeresztelkedő felekezetű – kiváló kézművesek, az ún. habánok

JEGYZETEK

¹ Pascu, Ștefan: *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*. Buc. 1954. 190.

² Szádeczky Lajos: *A céhek történetéről Magyarországon*. Bp. 1890. 147. és uő: *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon*. Bp. 1913. II. 335.

³ Közölte Vita Zsigmond: *Nagyenyedi csempés tüzelők a XVIII. században* = ND 1980. 91. – A történeti szakirodalomban tallózva, a fazekasok bástyájának még a következő említését találtam: „A város közepén elterülő, falakkal és bástyákkal körülvett templomépület IV. Béla koráig vezethető vissza. A templomot környező vár ódon bástyáit és tornyait céhek védelmezték. Külön bástyája volt a mészárosok, szabók, csizmadiák, szücsök, tímárok, fazekasok, kerekések, kovácsok céhének.” Korompay György: *Középkori eredetű református templomok és templomerdők = Magyar református templomok*. Szerk. Kováts J. István, Bp. 1942. I. 237. Egy ennél meglepőbb, méltán jelentős adat a céh jegyzőkönyvére vonatkozik, anélkül azonban, hogy ennek további sorsáról tudomásunk volna: „[1849-ben] Elpusztultak a céhek jegyzőkönyvei, kiváltság levelei is, kivéve a fazekas-céh jegyzőkönyvét, mely valami úton-módon megmaradt.” Szilágyi Farkas: *Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben*. Nagy-Enyed 1891. 111.

⁴ Egy ilyen meghatalmazást Kós Károly közölt nemrégiben: *Egy vajasdi százéves fogalmazvány-könyv közösségi életre vonatkozó részletei*. Művelődés XXXI (1978). 1. sz. 47. Ugyancsak a szerző volt szíves átengedni gyűjtéséből még egy ilyen megbízólevél szövegét:

Meghatalmazás

Alolírott Andrádi István Nagyenyedi fazakas mester ezennel meghatalmazom Kovács István alsójárai fazakas mestert, hogy Alsófehér megyében lévő bármely községben vagy városban az érvényben lévő szabály rendeletünk értelmében mint megbízottam cserép, illetőleg mázos edényt árulhasson.

Nagy Enyeden 1897 Január 25.

I. Szöts István

tanu

Lacs Lajos

tanu

Andrádi István

fazakas mester

⁵ Kresz Mária: *A magyarországi fazekascéhek = II. Kézművesipartörténeti Szimpózium referátumai és hozzászólásai*. Veszprém 1974. 27–45.

⁶ Vita, i. m. 87–91; az idézet a 90. lapon.

⁷ Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története*. Bp. 1901. 353. és 364–365.

⁸ Szabó Jenő nagyenyedi nyugdíjas családi tulajdonában.

⁹ A bevezető és záró rész latin szövege Varró János fordításában (a fordítást az eredetivel összevetette Dani János):

Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi részek ura és a székelyek ispánja, jelen írásunk tartalmával adjuk tudtára mindenkinek, akiket illet, hogy okos és bölcs híveink, idős Desi István, ifjú Bekessi János mesterek, valamint Kalaczai János és idős Nagy Mihály, a fazekasok társaságának, illetve egyesületének tagjai, a maguk és ugyanezen céhnek, vagyis társaságnak a mi Enyed mezővárosunkban lakozó és tartózkodó összes többi fazekasai nevében mély alázatossággal személyesen hozzánk jöven, bemutatták nekünk és elénk terjesztették az okos és tekintetes Gyeörgyffi Mihály főbíró, néhai Bolthos János, valamint Csizmadia Miklós és a fentnevezett Enyed mezővárosunk más esküdt polgárainak és szenátorainak, egyszerű papíron, könyv formában, nyílt levél módjára készített és ugyanazon város zöld viaszra nyomott nagyobbik hiteles pecsétjével, valamint hites jegyzője kézjegyével ellátott, megerősített és megszilárdított annuencionális egyezés, illetve számos cikkelyt magába foglaló céhlevelét, amely (cikkelyek) által ugyanazon bíró és esküdt polgárok az alább következő bizonyos kiváltságokat, jogokat és szabadságokat, nemkülönben a mesterség gyakorlásának és az előbb megnevezett fazekas céh vagy társaság egymás között tartandó szokásait megszabó rendtartását adományozták, és méltóztattak előírni, alázatos könyörgéssel kértek minket, hogy mi ugyanazt a levelet, a benne foglaltakat összességében és egyenként szentesítve, elismerve és elfogadva, a mi levelünkbe besorolttván, beíratván, a fent írt Enyed mezőváros fazekasai társasága, valamint az ő utódjai számára örök érvényűen megerősíteni kegyesen méltóztassunk. Mely levélnek tartalma pedig szó szerint így következik: Mi, Gyeörgyffi Mihály főbíró, Bolthos János és Csizmadia Miklós, valamint Enyed mezőváros többi esküdt polgárai és szenátorai, emlékezetül rójuk, hogy amidőn bizonyos dolgok és ügyek megbeszélésére törvényes székhelyünkbe összegyűltünk,

megjelent előttünk a becsületes Fazakas András, Kalaccai János, a céh mesterei, Fazakas, más néven Székely János, Bekessi János és Desi, más néven Fazakas István, valamint a szakmának többi mesterei, a mi fazekas polgártársaink, és kérve kértek, hogy az ő mesterségüknek miközöttünk való gyakorlása, nagyobb megszilárdítása és megerősítése végett, más társaságok szokásaihoz hasonlóan, őket felhatalmazni méltóztassunk, hogy céhet, azaz társaságot létesítsenek, amelyet mindeddig nagy kárukra nélkülöztek, szokás szerint a mi és az egész mezőváros egyetértésével elfogadván, hogy biztos törvények és szabályok segítségével, most már a maguk és a többi jövevény ugyanazon mesterségbe tömörülve, becsületesebben és mérsékletesebben gyakorolhassák a maguk mesterségét a közjó hasznára a mi mezővárosunkban. A törvények és cikkelyek pedig így hangzanak magyar nyelven:

Mi is azért az ők könyörgésüket és a többi becsületes férfiaknak az ők nevében tett közbenjárását igazságosnak és törvényesnek elismervén, (és) mivel az igaz és tisztességes dolgokat nem szabad megtagadni a kérelmesektől, mi is az ők kérésükre jóságosan figyelmeztvén, anélkül hogy a mások jogait megsértenők, az ők személyes és a köz hasznára, a mi Enyed mezővárosunkban a fazekasok céhének vagy társaságának létesítésére szabad hatalmat adunk – megfelelő törvényekkel és szabályokkal ellátván azt, és az ők jogaik biztosítására, más levelünkbe hasonlóan, Enyed mezővárosunk nagyobb hiteles pecsétjével megerősített és örök érvényű jelen levelünket kiadtuk és engedélyeztük. Enyed, az Úr ezerhatszáz... ik évének július hó huszonnegyedik napján. Franciscus L[ite]ratus, Enyed városának jegyzője. Mi pedig hasonlóképpen a fentebb leírt módon elénk terjesztett könyörgést kedvezően meghallgatva és kegyelmesen engedélyezve, a fentebb írt engedélyt vagy céhlevelet, amely minden vágás, törlés, fogyatékoság, sőt minden hiba vagy gyanú hiányával (van), a mi határozatunk alapján szóról szóra, minden csökkentés vagy hozzáadás és bármely változtatás nélkül a mi jelen levelünkbe beiktatván, annak egész tartalmát, cikkelyeit és záradékát és pontjait ugyanúgy, ahogyan azok az igazság erejétől segítette kibocsátattak, elfogadván, helyben tartván és megerősítvén, elfogadtuk, helyben hagytuk és megerősítettük, és a fazekasok egész céhe vagy társasága fent említett mesterei és a többi céhtagok és az ő összes utódaik és örökösök számára megerősítettük, amint-hogy el is fogadjuk, jóváhagyjuk, elismerjük és megerősítjük a mi levelünk ereje és tanúsága által. Mely dolognak örök emlékezetére és erejének biztosítására jelen levelünket függő, hiteles pecsétünkkel megerősítvén, az idősb Desi [István], ifjabb Bekessi János mesterek, valamint Kalaccai János és idősb Nagy Mihály céhtagok és a fazekasok egész társasága, vagyis céhe számára, valamint az ő összes örökösök és utódaik számára kibocsátani és kiadatni akartuk. Kelt [...] v[árosunkban], június hó [...] hetedik napján az Úrnak ezerhatszáznyolcvencadik évében.

Rákóczi György

Pálóczi Horváth János titkár

¹⁰ Magyar fordításban:

Jelen privilegiális levél bemuttatott, kihirdetett, elfogadtatott, megerősített és kiadattatott 1649. év februárius hó 19. napján, az erdélyi három nemzetbeli országlakók és Magyarország hozzá csatolt részei urainak közgyűlésében, Erdély méltóságos fejedelem urának rendeletéből, jelen januárius hó legközelebbi huszonharmadik napján Gyulafehérvár városában tartott országos gyűlésen, nem lévén senki ellentmondó.

Veres Ambrus ítélmester s. k.

A szöveg feloldását és fordítását Dani János történész szíves közreműködésével sikerült megoldani.

¹¹ A latin Mille... Sexcentesi.... gesimo keltezésből látszik, hogy valamelyik kerek évtized, de épp ez évtizedet meghatározó szám hiányzik. Lehet 1620, 1630 vagy 1640, de mindenképpen ezek egyike.

¹² Kresz, i. m. 34.

¹³ Végh Olivér: *A kalotaszegi fazekasság*. Bukarest 1977. 9, 12.